

Krzysztof Sosna

Powołanie świeckich w Kościele w publikacjach Akcji Katolickiej w II Rzeczypospolitej

---

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 35/2, 377-389

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dzenie zainteresowania u słuchacza oraz zachęta do podjęcia próby odpowiedzi na stawiane pytania.

„Może w tym momencie stawiasz sobie pytanie: »Jak ja mogę zabijać sługi i Jego Syna?« (3).

„»Przygotujcie drogę Panu, prostujcie ścieżki dla Niego! Każda dolina niech będzie wypelniona, każda góra i pagórek zrównane, drogi kręte niech staną się prostymi, a wyboiste – gładkimi« (Łk 3,4–5). O jakie to drogi chodzi, które należy wyprostować? Które to góry trzeba wyrównać, a doliny wypełnić?» (4).

„Co to znaczy być powołanym na ucznia Chrystusa? Jakim jestem uczniem? Czy nawet moja mowa zdradza mnie, że jestem Jego uczniem? Czy postawiłem już pytanie Panu – »Gdzie mieszkasz?«. A może po chwilowym przebudzeniu poszedłem dalej spać? Czy i ty jesteś jednym z Jego uczniów?» (12).

„Co to znaczy kochać?» (15).

„Kościół – to idący przez wieki w ludziach Chrystus: nauczający i uświęcający, przebaczący i karmiący. To jest istota Kościoła. Nie ma Kościoła bez Chrystusa. A jednak znowu pytam: Co sądzisz o Kościele?» (16).

„Co się właściwie z nami stało? Dlaczego jesteśmy coraz bardziej podzieleni? Gdzie należy szukać przyczyny, że w tak wulgarny sposób odnosimy się do siebie; że jeden drugim pomiata, jeden drugiego wykorzystuje, poniża i obraża? Skąd się bierze to pogłębiające się zdżyczenie obyczajów, tak jakbyśmy żyli w czasach starożytności, kiedy obowiązywała zasada: »człowiek człowiekowi wilkiem?« (20).

„I wówczas Chrystus zadaje drugie pytanie, które jakby echem odbija się przez wieki i domaga się odpowiedzi z naszej strony: A wy za kogo mnie uważacie?» (30).

Częstotliwość występowania pytań retorycznych i medytatywnych podano w tabeli 8.

Tabela 8. Występowanie pytań retorycznych i medytatywnych

Pytania	Numer homilii
Retoryczne	1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 15, 17, 19, 22, 24, 29
Medytatywne	3, 4, 9, 11, 12, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 29, 31, 32, 33

W Uchwałach I Synodu Diecezji Katowickiej (1972–1975) w części mówiącej o przepowiadaniu słowa znajdują się zdania: „Lud śląski zawsze chętnie, uważnie i krytycznie słuchał słowa Bożego. Nie imponowały mu »piękne słowa i kwieciste frazesy«”⁴¹. Z pewnością te słowa są aktualne do dziś dnia.

Język przepowiadania kaznodziejskiego powinien się cechować precyzją wypowiedzi, powinien być konkretny, ale daleki od „teologicznego żargonu”, dostosowany do możliwości percepcyjnych słuchaczy.

W czasach, kiedy wielu ludzi zadaje sobie pytanie: „jak współczesnemu człowiekowi mówić o Bogu i jego nauce?”, trzeba odpowiadać: „o Bogu

⁴¹ Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej, *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim 1972–1975*, Katowice–Rzym 1976, s. 18.

trzeba mówić pięknie”. Piękne mówienie nie oznacza „pustosłowania”. Mówić pięknie o Bogu, oczywiście owo „piękno” rozważając na płaszczyźnie filologicznej, to znaczy umiejętnie korzystać z form języka, które poruszają słuchacza oraz zachęcają do działania. Słowa kaznodziejskie, rozważane jako słowo ludzkie, będzie poruszało oraz zachęcało do działania, jeśli będzie perswazyjne.

Sumując, należy stwierdzić, że kapłani archidiecezji katowickiej w swoim przepowiadaniu homilijnym wykorzystują środki perswazji. Natomiast odpowiedź w jakim stopniu czynią to świadomie, z premedytacją korzystając z prawideł sztuki retorycznej, wymagałaby przeprowadzenia badań dotyczących recepcji wiadomości retorycznych u wyżej wymienionych księży. Badania takie ani opracowywanie ich wyników nie było celem niniejszego artykułu. Jednak rozważania nad problematyką zawartą w niniejszym artykule można by kontynuować.

Homilie wykorzystane w niniejszym artykule:

1. PB 140. *Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię*⁴².
2. PC 63. *Wszystkim dla wszystkich*.
3. PD 57. *Czy jesteśmy dobrymi dzierżawcami, oddającymi plony Panu we właściwym czasie?*
4. PF 38. *Przygotujcie drogę Panu, prostujcie ścieżki dla Niego*.
5. PG 110. *Boże Narodzenie*
6. PG 125. *Msza święta holdem Bogu*.
7. PG 127. *Nie możecie służyć Bogu i mamonie*.
8. PJ 76. *Chrześcijańskie świadectwo*.
9. PK 212. *Prawdziwe oblicze miłości*.
10. PK 232. *Nasze powołanie*.
11. PK 237. *Święto Męczenników Jana i Pawła*.
12. PK 238. *Oczyść nas z grzechów*.
13. PK 253. *Pytanie i troska o przyszłość (wieczność)*.
14. PK 254. *Przykazanie miłości*.
15. PK 261. *Powołanie*.
16. PM 152. *Wieczernik*.
17. PM 169. *W rocznicę poświęcenia kościoła własnego*.
18. PN 51. *Uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa*.
19. PN 52. *Uroczystość Wszystkich Świętych*.
20. PP 154. *Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan*.
21. PP 158. *Wytrwałość cnotą wypróbowaną*.
22. PP 160. *Wybierać dobro*.

⁴² W celu oznaczenia poszczególnych autorów analizowanych homilii, autor wykorzystał sygnatury ich akt personalnych znajdujących się w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach.

23. PP 166. *Królestwo moje nie jest z tego świata.*
24. PR 62. *Droga ludzkiego życia drogą krzyża.*
25. PR 68. *Żaden prorok nie jest mile widziany w swojej ojczyźnie.*
26. PS 213. *Boże Narodzenie.*
27. PS 230. *W Kanie Galilejskiej odbywało się wesele...*
28. PS 239. *Jezus dzisiaj leczy nasze choroby i słabości.*
29. PS 245. *Wielki post czasem nawracania.*
30. PW 140. *Święto Chrztu Pańskiego.*
31. PW 142. *Za kogo Mnie uważasz?*
32. PW 143. *Bóg jest naszym Królem i Panem.*
33. PW 149. *Znak krzyża.*

SPRACHLICHE PERSUASION IN AUSGEWÄHLTEN HOMILIEN DER PRIESTER KATTOWITZER ERZBISTUMS

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Begriff „Persuasion“ stammt vom lateinischen „persuadere“; er bedeutet Überreden, Zureden und erfuhr viele Definitionsversuche. Polnische Wörterbücher der Nachkriegszeit erklären diesen Begriff mit der funktionellen Wortbedeutung; französische und englische Wörterbücher dagegen zeigen den Zusammenhang des Begriffes „Persuasion“ mit dem Glauben, mit den Systemen der Überzeugung.

Den Stil einer Überredung kennzeichnen die Intensität typischer Ausdrücke und auch die stilistischen Bemühungen, welche sich als Ziel den Empfang der Aussage setzen. Meistens sind das abschätzende, schematisierende, ermutigende und befehlende Worte, sowie eine inhaltliche Tendenz der Worte in dieser Richtung oder gemeinsam vorkommende Worte ähnlicher Funktion.

Der Wortschatz ist sicher das am meisten verbreitete Mittel zur Bildung der Anschauung und in Konsequenz auch zur Bildung der Einstellung der Hörer. Die geeignete Auswahl der Worte in jeder Art der Kommunikation, auch in der verkündigten Predigt, hat große Bedeutung; unter anderem kann sie die Funktion der Überredung erfüllen, welche die meistverbreitete Form ist, eine Einstellung und die Ansicht der Empfänger zu beeinflussen.

Morphologische Mittel können der Aussage einen überredenden Charakter geben. Ein besonders charakteristisches Beispiel für die Beeinflussung durch Überredung ist die geeignet benutzte zeitwörtliche Kategorie der Person und die Benutzung der Zukunftsform. Auch syntaktischen Strukturen kann man persuasorischen Wert beimessen. Syntaktische Konstruktionen, welche persuasorischen

Wert enthalten, haben meistens die Form eines Umstandssatzes mit Zweck und Bedingung. Eine große persuasorische Bedeutung haben auch Fragen. Im vorliegenden Artikel werden 33 Homilien von Priestern des Erzbistums Kattowitz analysiert. Diese Priester nutzten in ihren Predigten die Mittel der Persuasion. Eine Antwort darauf, in welchem AusmaÙe sie bewusst handelten und ob sie absichtlich die Vorschriften der rhetorischen Kunst ausnutzten, erfordert die Durchführung einer Forschung im Bereich der Rezeption rhetorischen Kenntnisse der oben erwähnten Priester.

Ks. KRZYSZTOF SOSNA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

POWOŁANIE ŚWIECKICH W KOŚCIELE W PUBLIKACJACH AKCJI KATOLICKIEJ W II RZECZYPOSPOLITEJ

1. LAIKAT – BUDZENIE SIĘ ŚWIADOMOŚCI APOSTOLSKIEJ

„Zadania społeczne świeckich wyrażają się w ich działalności zmierzającej do odnowy społeczności doczesnej według zasad Ewangelii, w promowaniu i obronie godności człowieka i rodziny; dalej w działalności ekonomicznej, kulturalnej i politycznej”¹.

Pod koniec XX w. zwrócono szczególną uwagę na rolę świeckich, jaką mają do spełnienia w Kościele i świecie. Dokumenty Kościoła podejmujące ten problem² wskazują na trud poszukiwań tego miejsca dla laikatu. Jest to nie tylko propozycja skierowana do świeckich, ale niejako obowiązek, który wypływa z faktu przyjęcia sakramentu chrztu i bierzmowania.

Rodzące się ruchy religijne w łonie Kościoła katolickiego, a także powstające organizacje, stowarzyszenia świadczą o budzącej się świadomości apostołskości laikatu³. Analizując polskie uwarunkowania, należy zauważyć, że sprzyja temu zjawisku upadek systemu totalitarnego, możliwość większej swobody działania, a także wzrost świadomości religijnej w grupie zaangażowanych katolików świeckich. Jak wykazują badania na terenie archidiecezji katowickiej, 8% wiernych należy do różnego rodzaju ruchów, stowarzyszeń i organizacji religijnych⁴. Towarzyszy nam jednak świadomość, że poszukiwania miejsca świeckich w Kościele to nie tylko specyfika ostatnich lat, czy owoc tylko Soboru Watykańskiego II, ale i wielu lat przed obradami soboru. Przykładem poszukiwań miejsca laikatu w Kościele jest działalność Akcji Katolickiej w okresie dwudziestolecia

---

¹ J. Dyduch, *Spoleczne zadania świeckich w świetle adhortacji „Christifideles laici”*, [w:] *Program duszpasterski na rok 1994/95*, Katowice 1994, s. 275.

² Por. *Dekret o apostołstwie świeckich*, [w:] *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, wyd. 3, Poznań 1986, s. 563–627; por. również Jan Paweł II, *Christifideles laici*, adhortacja z dnia 30 XII 1988 r.

³ Por. I. Mierzwa, *Świeccy chrześcijanie*, [w:] *Słownik teologiczny*, pod red. A. Zuberbiera, Katowice 1998, s. 577–578.

⁴ Por. J. Mariński, *Kościół i parafia w świadomości diecezjan katowickich*, [w:] *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji katowickiej*, pod red. W. Zdaniewiczza i T. Zembrzyckiego, Katowice 1999, s. 97.

międzywojennego⁵. Pragniemy wskazać na przykładzie literatury z kręgów Akcji Katolickiej, jakie było spojrzenie na miejsce laikatu w Kościele i rolę, jaką miał do spełnienia w świetle ówczesnej myśli teologicznej.

2. LAIKAT, A ŻYCIE SPOŁECZNE

Poszukiwania miejsca dla świeckich katolików zostało niejako wymuszone przez wydarzenia historyczne. Zachodzące procesy społeczno-religijno-polityczne doprowadziły do powstania nowej rzeczywistości w świecie i Polsce. Cele i zadania, jakie stawiano przed Akcją Katolicką, podyktowane były w głównej mierze przez zagrożenia dla życia religijnego. Do zagrożeń tych zaliczano w okresie międzywojennym laicyzację⁶, liberalizm⁷, socjalizm, komunizm⁸ i modernizm⁹.

Niezależnie od wspomnianych zagrożeń następowało ożywienie życia religijnego. W XIX w. wyrazem tego był ruch odnowy liturgiczno-biblijnej, który „nie był obojętny na formowanie się świadomości religijnej”¹⁰, a w XX w. – Akcja Katolicka¹¹. Analiza materiałów formacyjnych Akcji Katolickiej pozwala dostrzec rodzącą się świadomość w kręgach kościelnych konieczności bardziej odpowiedzialnego zaangażowania się ludzi świeckich w życie Kościoła. Gorącym zwolennikiem tego był papież Pius X¹². Przyjmując jako hasło swojego pontyfikatu słowa: „odnowić wszystko

⁵ Na temat działalności Akcji Katolickiej w dwudziestolecu międzywojennym jest już dość spora literatura. Dlatego odsyłamy czytelnika do fachowych opracowań historyków. Por. M. Leszczyński, *Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego*, Lublin, 1996; J. Dziwoki, *Akcja Katolicka w diecezji katowickiej (1925–1939)*, „Śląskie Studia Historyczno–Teologiczne” 1992–1993, t. 25/26, s. 271–292; P. Nataneł, *Akcja Katolicka w archidiecezji krakowskiej*, [w:] *Akcja Katolicka dla świeckich*, pod red. S. Dobrzańskiego, Kraków 1997, s. 27–44; M. Trąba, *Działalność Ligi Katolickiej i Akcji Katolickiej w Dąbrowie Górniczej w okresie międzywojennym*, [w:] *Zeszyty Pastoralne Instytutu Akcji Katolickiej Diecezji Sosnowickiej*, t. 3, Sosnowiec 1997, s. 7–57; por. K. Jezyna, *Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej*, Lublin 1996; por. M. Śtarczewski, *Obecność i aktywność Akcji Katolickiej w parafii w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Świeccy w Akcji*, pod red. W. Słomki, Lublin 1996.

⁶ D. Olszewski, *Sekularyzacja*, [w:] *Słownik teologiczny...*, s. 528–530.

⁷ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży w polskich publikacjach Akcji Katolickiej w latach 1930–1939*, Warszawa 1999, s. 24–25.

⁸ Por. M. Banaszak, *Historia Kościoła*, t. 3, cz. 2, Warszawa 1991, s. 135, 352–353; por. A. Stępień, *Marksizm*, [w:] *Leksykon filozofii klasycznej*, red. naukowy J. Herbut, Lublin 1997, s. 246–348.

⁹ Por. D. Olszewski, *Modernizm*, [w:] *Słownik teologiczny...*, s. 306–307.

¹⁰ Por. K. Sosna, *Rola świeckich w posłannictwie Kościoła w świetle działalności Akcji Katolickiej*, [w:] *Program duszpasterski na rok 1994/95...*, s. 554.

¹¹ Tamże.

¹² Pontyfikat Piusa X przypada na lata 1903–1914. Z. Zieliński w swojej książce mówi, że rysem jego papieskiej działalności była „pasja reformatorska”. M.in. do jego działań należy nowa kodyfikacja prawa kanonicznego, co zaowocowało już po jego śmierci nowym kodeksem prawa kanonicznego w 1917 r. Przyczynił się do reformy administracji watykańskiej i do reformy liturgii. Ważne są dwa jego dekryty: o częstej komunii świętej z 1905 r. i dekret o obniżeniu wieku pierwszej Komunii świętej dzieci z 1910 r. (Z. Zieliński, *Papieżstwo i papież dwóch ostatnich wieków*, Warszawa 1983, s. 330–376).

w Chrystusie”¹³, pragnął, aby odnowić wszystko w duchu chrześcijańskim¹⁴. Odnowa ta miała się dokonywać przez działalność ludzi świeckich, żyjących w swoich rodzinach, uczestniczących w życiu społecznym, kierujących się zasadami moralności chrześcijańskiej¹⁵.

Ks. Ludwik Civardi¹⁶, wyjaśniając konieczność istnienia Akcji Katolickiej, twierdził, że „duchowieństwo nie może podolać dzisiejszym potrzebom odnowy chrześcijaństwa”¹⁷. Rola duchowieństwa została zachwiana na skutek procesów laicyzacyjnych¹⁸, dlatego niezbędne stało się wsparcie świeckich. Jego zdaniem „Akcja Katolicka powinna odnowić w duchu chrześcijańskim wszystko i wszystkich, wszystkimi możliwymi sposobami. Wszystkie sposoby, to znaczy indywidualne i wspólne, prywatne i publiczne, religijne i społeczne, materialne i duchowe”¹⁹.

Akcja Katolicka w okresie międzywojennym była silna, skoro Norman Davis określił jej działalność jako ofensywę Kościoła wobec narastających napięć politycznych i społecznych²⁰. Równocześnie poprzez działalność ludzi świeckich, angażujących się w życie społeczne, Kościół chciał uniknąć bezpośredniego angażowania się w politykę²¹.

Tak więc Akcja Katolicka miała być z jednej strony odpowiedzią na oczekiwania aktywizującego się laikatu, z drugiej zaś strony próbą poszukiwania sprzymierzeńca dla hierarchii kościelnej w działalności duszpasterskiej i sprzymierzeńców włączenia się Kościoła w życie społeczne.

3. ELEMENTY AKTYWNOŚCI LAIKATU

Po krótkim naszkicowaniu głównych założeń skoncentrujemy się teraz na roli, jaką przewidywano dla laikatu w Kościele, opierając się na literaturze z kręgów Akcji Katolickiej w II Rzeczypospolitej. Warto przeanalizować, jakie zadania miała pełnić Akcja Katolicka w Kościele, jakie wyznaczano jej miejsce w życiu społecznym, jakie były założenia w poszukiwaniu i określeniu miejsca laikatu w tej nowej rzeczywistości.

¹³ Por. P i u s X, *Il fermo proposito*, encyklika z dnia 11 VI 1905 r., [w:] *Actes de Pie X*, t. 2, Paryż 1936, s. 90.

¹⁴ Tamże, s. 92.

¹⁵ Tamże, s. 94–95.

¹⁶ Był to jeden z głównych teoretyków Akcji Katolickiej we Włoszech. Jego *Podręcznik Akcji Katolickiej* był podstawą w pracy formacyjnej członków Akcji Katolickiej w Polsce.

¹⁷ L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1, tłum. A. Kiciński, Poznań 1935, s. 128.

¹⁸ Tamże, s. 129.

¹⁹ Tamże, s. 88.

²⁰ Por. N. D a v i s, *Boże igrzysko. Historia Polski*, t. 2, tłum. E. Tabakowska, Kraków 1992, s. 526–527.

²¹ Por. P i u s XI, *Ubi arcano Dei*, encyklika z dnia 23 XII 1922 r., [w:] *Actes de s.s. Pie XI*, t. 1, Paryż 1938, s. 174.

a. Źródła posłannictwa laikatu

Odpowiadając na wezwania czasu, usiłowano znaleźć uzasadnienie dla działalności laikatu zaangażowanego w życie Kościoła. Pierwszym źródłem, stanowiącym podstawę tego posłannictwa, było Pismo Święte. Należy docenić troskę twórców Akcji Katolickiej, którzy szukali podłoża ideologicznego, opierając się na objawieniu Bożym, jako istotnego przyczynku. Ks. Stanisław Bross zwracał uwagę na dwa aspekty. Jeden dotyczył „kapłaństwa powszechnego”. Swoje uzasadnienie opierał na dwóch tekstach, które stanowiły podstawę teologii laikatu: 1 P 2,4–10 i 1 Kor 12,11–27. Jak zauważa wyżej wspomniany autor, kapłaństwo powszechne w niczym nie ujmuje kapłaństwu sakramentalnemu, natomiast świeckim przypominało o tym, że mają się włączać w ofiarę, jaką składają kapłani, i łączyć ją z ofiarą samego Chrystusa²². Drugi aspekt teologii laikatu według ks. S. Brossa stanowiło apostołstwo²³. „Już u zarania dziejów Kościoła Świętego katolicy świeccy otrzymali powołanie do współpracy apostołskiej z klerem”²⁴.

Drugim źródłem tworzenia teologii laikatu w świetle publikacji Akcji Katolickiej było nauczanie papieży. Doświadczenia długich wieków istnienia Kościoła, jak również nowe uwarunkowania historyczne sprawiły, że papieże dostrzegali konieczność zaangażowania świeckich w życie Kościoła²⁵. Jakąś próbą poszukiwań były oddolne inicjatywy katolików świeckich, którzy podejmowali samorzutnie inicjatywy zaangażowania społecznego²⁶. Nie wszystkie znalazły poparcie Kościoła, jak to miało miejsce w przypadku chociażby *Action française*²⁷.

Zarówno papieże, jak i Kościół w czasie zmieniającej się rzeczywistości dostrzegali konieczność otwarcia drogi ludziom świeckim. Widząc pozytywne następstwa ich zaangażowania w świecie, jako apostołowie wartości religijnych, sami opowiadali się za koniecznością włączenia się świeckich w życie społeczne²⁸. Mimo pewnych napięć i kontrowersji na styku hierarchii kościelnej wobec zaangażowania świeckich kolejne orzeczenia z ostrożnością, ale i otwartością torowały drogę do włączenia laikatu w szeroko pojętą działalność Kościoła. Szczególne zasługi na początku tej drogi ma papież Leon XIII²⁹.

²² Por. S. Bross, *Pius XI o Akcji Katolickiej*, Poznań 1930, s. 17.

²³ W tym wypadku opierał się na całym szeregu tekstów biblijnych: Dz 9,36; 16,14; 18,24.26; 19,22.29; 20,4; 23,16–22; Rz 16,1.3.6.12.23; 1 Kor 3,6–7.22–23; 16,17.19; Kol 4,14; Flp 4,2; 2 Tym 4,20–21; Tt 3,13; Flm 1,2.

²⁴ S. Bross, *Akcja Katolicka a Polska*, Poznań 1929, s. 10.

²⁵ Świadectwem takich poglądów są dokumenty wydane przez papieży Piusa X i Piusa XI.

²⁶ Por. M. Banaszak, *Historia Kościoła*, t. 3..., s. 354–362; por. również M. Leszczyński, *Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej...*, s. 29.

²⁷ Por. W. Kamiński, *Action française*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1985, k. 63–64.

²⁸ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 36–37.

²⁹ Tamże, s. 35.

b. Główne aspekty teologii laikatu

W procesie kształtowania się teologii laikatu w XX w. ma swoje zasługi Akcja Katolicka. Polskie publikacje z kręgu tej organizacji są dobitnym świadectwem, że dość wcześnie, jeszcze przed Soborem Watykańskim II, tworzyły się zręby myśli, które zaowocowały takimi dokumentami, jak *Dekret o apostołstwie świeckich*³⁰, czy adhortacja *Christifideles laici* Jana Pawła II³¹.

Pierwszym elementem, który wiązał się z zaangażowaniem świeckich, było kształtowanie ich właściwych postaw religijnych. Nadrzędnym celem, który miał przyswiecać formacji ludzi świeckich, to panowanie Chrystusa. Idea panowania Chrystusa swój początek formacyjny zawdzięcza papieżowi Piusowi XI³². Ta myśl, przejęta przez Akcję Katolicką, stała się naczelnym celem tej organizacji. Jak pisał ks. L. Civardi, „najwyższym celem Akcji Katolickiej jest utwierdzenie Królestwa Chrystusowego”³³. W kształtowaniu postaw członków Akcji Katolickiej miało to podwójny wymiar. Pierwszy miał ukierunkowanie eklezjologiczne. „Pojęcie *Królestwo Chrystusowe* miało swoje odniesienie do pojęcia *Ciało Chrystusowe* – a co za tym idzie – do Kościoła”³⁴. Chodziło więc o wypracowanie w wierzących świadomości życia w Kościele. Drugi wymiar miał odniesienie społeczne. Chrześcijaństwo miało być zaangażowane w budowanie cywilizacji chrześcijańskiej³⁵. Swoim zasięgiem miało ono obejmować wszystkie środowiska życia wierzących, a więc rodzinę, szkołę, całe społeczeństwo³⁶.

W ten sposób chrześcijaństwo, budując Królestwo Chrystusowe, włączyło się w budowę nowego społeczeństwa. Jak wskazywał papież Pius XI, miało to służyć do rozwiązania takich problemów społecznych, jak: nastroje wrogości i nienawiści, przemoc, upadek obyczajów³⁷. Celem było przeniknięcie duchem wiary wszystkich dziedzin życia, a więc życia rodzinnego i społecznego³⁸. Takie więc zadanie zostało postawione przed Akcją Katolicką, jako organizacją, która miała wносить nową jakość w życie Kościoła i w życie społeczne, przetwarzać świadomość katolików świeckich.

Drugim elementem mającym wpływać na kształtowanie postaw życiowych laikatu to nauka Kościoła. Podstawowym źródłem miał być katechizm, rozumiany jako zbiór prawd wiary, z którego każdy wierzący miał czerpać wiedzę o wierze³⁹. Było to wcielenie w życie zasad papieża Piusa

³⁰ Por. *Dekret o apostołstwie świeckich...*, s. 563–627.

³¹ Jan Paweł II, *Christifideles laici...*

³² Por. Pius XI, *Ubi arcano Dei...*, s. 163.

³³ Por. L. Civardi, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 2..., s. 24.

³⁴ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 53.

³⁵ Por. Pius X, *Il fermo proposito...*, s. 92.

³⁶ Tamże, s. 94.

³⁷ Por. Pius XI, *Ubi arcano Dei...*, s. 168.

³⁸ Tamże, s. 162.

³⁹ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 185.

X, sformułowanych w encyklice *Il fermo proposito*, w której podkreślał konieczność poznania doktryny przez ludzi wierzących⁴⁰. Poznane i przyjęte prawdy wiary miały stanowić fundament wychowania, gdyż – jak pisała Jadwiga Zamoyska – „podstawą wychowania jest katechizm, że z wiary wypływają zasady wychowania”⁴¹.

Obok katechizmu, który zawiera treści doktrynalne, fundamentem formacji chrześcijańskiej laikatu miało być nauczanie papieży. Dotyczyło to szczególnie nauczania społecznego⁴². Przykładem podejmowania zagadnień społecznych w kręgach Akcji Katolickiej było *Studium katolickie*⁴³ poświęcone problematyce społecznej⁴⁴.

Kształtowanie człowieka wierzącego dokonuje się przez formowanie sumienia. W literaturze z kręgów Akcji Katolickiej mówiło się o urabianiu sumienia⁴⁵. Wprawdzie kształtowanie sumienia dotyczy jednostki, jednakże przez właściwe uformowanie jednostki dokonuje się przemiana całego społeczeństwa⁴⁶. Stąd tak ważna w kręgach Akcji Katolickiej stała się formacja indywidualna.

Kształtowanie sumienia członków Akcji Katolickiej miało na celu także ich urabianie, aby nie tylko poznawali zasady życia chrześcijańskiego, ale je akceptowali, a co za tym idzie – według nich żyli. Wymagania stawiane członkom Akcji Katolickiej płynęły zarówno z Dekalogu, jak i z „rad ewangelicznych, o ile dadzą się pogodzić z obowiązkami stanu”⁴⁷. Nie miało to być tylko akcyjne działanie, ale w zamierzeniach animatorów Akcji Katolickiej było to kształtowanie postaw ludzi wiary przez całe życie, bo – jak pisał ks. L. Civardi – „człowiek powinien urabiać się przez całe życie, aby wytworzyć w sobie obraz Jezusa Chrystusa, wzoru niedoścignionego”⁴⁸. W ten sposób kształtował się pewien model pracy formacyjnej członków Akcji Katolickiej. Wynika z niego, że „Akcja Katolicka nie jest akcją dla zdobywania w pierwszym rzędzie pogan dla Boga – aczkolwiek i tego zadania nie można wykluczyć – lecz przede wszystkim jej celem było nawracania katolików słabych, chwiejących się, pozyskanie ich dla pełni wiary i życia, które dał nam Bóg przez syna Jednorodzonego, a które wielu spomiędzy nas zarzuciło”⁴⁹.

Pierwszym etapem formacyjnym Akcji Katolickiej w odniesieniu do laikatu było kształtowanie postawy ludzi wierzących. Celem była autoforma-

⁴⁰ Por. P i u s X, *Il fermo proposito*..., s. 101.

⁴¹ Por. J. Z a m o y s k a, *O wychowaniu*, Poznań 1937, s. 419.

⁴² Por. S. A d a m s k i, *Eucharystia źródłem Akcji Katolickiej*, [w:] *Akcja Katolicka na I Krajowym Kongresie Eucharystycznym w Polsce*, red. S. Bross, Poznań 1930, s. 17–38.

⁴³ Na temat *Studiów katolickich* por. K. S o s n a, *Chrześcijański model wychowania młodzieży*..., s. 203–206.

⁴⁴ Por. *Katolicka myśl społeczna*, red. S. Bross, Poznań 1938.

⁴⁵ Por. L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1..., s. 78–81.

⁴⁶ Por. K. S o s n a, *Rola świeckich w posłannictwie Kościoła*..., s. 560.

⁴⁷ L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1..., s. 50.

⁴⁸ Tamże, 47.

⁴⁹ S. A d a m s k i, *Podstawy pracy stowarzyszeń Akcji Katolickiej*, Poznań 1937, s. 39.

cja. Dopiero następnym etapem w kształtowaniu laikatu miała być praca na zewnątrz – wychodzenie naprzeciw potrzebom ewangelizacyjnym czasów.

Akcja Katolicka wypracowała swój system formacyjny, który miał służyć kształtowaniu odpowiednich postaw. Polska Akcja Katolicka prowadziła formację na kilku płaszczyznach. Pierwsza obejmowała praktyki religijne: udział w liturgii, przystępowanie do sakramentów, modlitwa indywidualna czy też wspólnotowa⁵⁰, a ponadto różne formy rekolekcji⁵¹ i praktyki pobożne⁵², które spełniały swoją funkcję formacyjną.

Druuga płaszczyzna miała charakter intelektualny. Jej celem było budowanie podbudowy intelektualnej laikatu. Formacja intelektualna miała swoim zasięgiem objąć nie tylko członków Akcji Katolickiej, ale szerokie rzesze laikatu polskiego. Świadectwem tego jest duża liczba publikacji⁵³ o szerokim zakresie tematycznym⁵⁴.

Trzecia płaszczyzna miała charakter luźnej formacji. Dotyczyła ona sfery życia rodzinnego, współżycia w grupach, turystyki itd. Wszystko to miało służyć kształtowaniu właściwych postaw moralnych, odpowiednich postaw społecznych.

c. Zadania świeckich w Kościele

Analizując polską literaturę z kręgów Akcji Katolickiej, można wyodrębnić zadania, jakie stawiano przed świeckimi. Zadania te wypływały z faktu przyjęcia sakramentów chrztu i bierzmowania⁵⁵.

Apostolstwo

Pierwszym zadaniem, jakie stawiano przed świeckimi, to apostołstwo⁵⁶. Bp S. Adamski, pierwszy dyrektor Akcji Katolickiej, tak określa tę organizację: „Zasadnicza treść Akcji Katolickiej i jej specjalna charakterystyka jest skryształizowana w definicji Ojca św. Piusa XI: Akcja Katolicka jest udziałem świeckich w apostołstwie hierarchicznym Kościoła katolickiego, dla obrony zasad religijnych i moralnych oraz dla rozwoju zdrowej i pozytywnej akcji społecznej pod kierownictwem hierarchii kościelnej”⁵⁷.

⁵⁰ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 179–184.

⁵¹ Tamże, s. 208–210.

⁵² Tamże, s. 210–211.

⁵³ Por. W. Zdaniewicz, *Akcja Katolicka*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce*, pod red. Cz. Strzeszewskiego, Warszawa 1981, s. 446–447.

⁵⁴ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 216–223

⁵⁵ Por. Pius XI, *Ubi arcano Dei...*, s. 167.

⁵⁶ Szeroko na ten temat można znaleźć w pracy K. Jężyka, *Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej*, Lublin 1996.

⁵⁷ S. Adamski, *Akcja Katolicka młodzieży*, Poznań 1936 (referat wygłoszony na zjeździe

W myśl Akcji Katolickiej apostołstwo było obowiązkiem duchowieństwa, bo to zadanie otrzymali od Chrystusa, przez Apostołów. Natomiast katolicy świeccy nie mogą być bierni, lecz powinni aktywnie włączyć się w tę działalność⁵⁸. Zwrócenie uwagi na rolę świeckich w życiu Kościoła już w pierwszej połowie XX w. zawdzięcza się papieżowi Piusowi XI. To on w encyklice *Ubi arcano Dei* wskazywał na motywy działalności apostołskiej⁵⁹. Jego encyklika stwarzała dopiero zręby Akcji Katolickiej, podłoże ideowe, ale w apostołstwie świeckich upatrywał jedno z zasadniczych jej zadań⁶⁰. „Zwrócenie uwagi na konieczność włączenia się świeckich w apostołstwo było absolutnie czymś nowym w świadomości wierzących z początkiem XX wieku”⁶¹. W publikacjach z kręgów Akcji Katolickiej podkreślano, że apostołstwo nie może być tylko obowiązkiem duchownych. Przypomniano o obowiązkach płynących z sakramentu chrztu i bierzmowania⁶², a te dotyczyły wszystkich wierzących. Tym samym stało się oczywiste, że z tych dwóch sakramentów wypływa obowiązek apostołstwa i przez nie każdy wierzący, włączony w posłannictwo Kościoła, miał być aktywnym apostołem⁶³.

Kolejne publikacje wносиły nowe elementy teologii laikatu. Bp S. Adamski na przykład pisał o katolikach świeckich, że „już nie będziecie wyłącznie tylko przedmiotem pracy Kościoła, lecz częściowo podmiotem. Otrzymacie od Chrystusa, Głowy waszej i Serca Kościoła, część tej mocy, część tej łaski, którą otrzymują papieże, biskupi, kapłani, zakony, stowarzyszenia kościelne, byście zadaniom Wam powierzonym sprostać mogli w całej pełni”⁶⁴.

Rola świeckich w posłudze ewangelizacyjnej była widziana w ścisłym związku z pracą kapłanów. Jak zauważa ks. M. Lewek, świeccy mieli się stać apostołami, pomocnikami, współpracownikami w posłannictwie apostołskim w szerzeniu królestwa Chrystusowego, świeccy więc mieli odtąd być poniekąd kapłanami, duszpasterzami, ich obowiązkiem było brać udział w posłannictwie hierarchicznym⁶⁵.

W ten sposób dość jasno ukształtował się model apostołatu świeckich. Apostołstwo, którego podmiotem stawali się świeccy, miało się dokonywać „pod ogólnym kierownictwem duchowieństwa”⁶⁶. Tę zależność pod-

Katolickiego Związku Młodzieży Żeńskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Poznaniu, dnia 11 XII 1935 r.).

⁵⁸ Por. L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1..., s. 64–72.

⁵⁹ Por. P i u s X I, *Ubi arcano Dei...*, s. 167, 171.

⁶⁰ Por. W. G n i a z d o w s k i, *Apostołskie zadania Akcji Katolickiej*, „Ruch Katolicki” 1935, 7, s. 316–322.

⁶¹ Por. K. S o s n a, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 125.

⁶² Por. S. B r o s s, *Pius XI a akcja Katolicka...*, s. 16.

⁶³ Por. L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1..., s. 78–81.

⁶⁴ S. A d a m s k i, *Eucharystia źródłem Akcji Katolickiej*, [w:] *Akcja Katolicka na I Krajowym Kongresie Eucharystycznym w Polsce*, red. S. Bross, Poznań 1930, s. 22–23.

⁶⁵ Por. M. L e w e k, *Akcja Katolicka w parafiach miejskich, wiejskich i mieszanych*, [w:] *Akcja Katolicka – zasady pracy*, Łódź 1930, s. 89–105

⁶⁶ Por. H. E. W y c z a w s k i, *Ogólna sytuacja w Kościele powszechnym i w państwie pol-*

kreślano przy każdej możliwej okazji, chcąc w ten sposób „utrzymać właściwe kompetencje w apostołstwie”⁶⁷. Akcentowano, że właściwym podmiotem apostołatu jest hierarchia kościelna, świeccy zaś są czynną pomocą w uzupełnianiu misji, jaką duchowni mają wyznaczoną przez samego Chrystusa⁶⁸. Pierwszoplanowym zadaniem laikatu było budowanie królestwa Chrystusowego na ziemi⁶⁹.

Kapłaństwo powszechne

Rozważania na temat apostołstwa świeckich, ze wskazaniem na sakramenty chrztu i bierzmowania jako fundamenty, prowadziły do dalszego pogłębienia teologii laikatu. Już papież Pius XI zwracał uwagę na związek apostołstwa z „kapłaństwem powszechnym”⁷⁰. Idea kapłaństwa powszechnego wprawdzie marginalnie, ale znalazła swoje miejsce w publikacjach Akcji Katolickiej. Ks. S. Bross argumentował, że „już w zaraniu istnienia Kościoła św. katolicy świeccy otrzymali powołanie do współpracy apostołskiej z klerem, co więcej, nazwani zostali przez samego św. Piotra, pierwszego papieża »królewskim kapłaństwem«”⁷¹.

Analiza wielu publikacji z kręgu akcji Katolickiej pozwala dostrzec, jak kształtowała się idea kapłaństwa powszechnego i jak poszczególni autorzy rozbudowywali teologię laikatu. Na przykład T. Romer pisał, że „każdy wierny sprawuje w pewnym sensie *królewskie kapłaństwo* (por. 1 P 2,9). Wierni składają do ogólnego skarbcza Kościoła swoje duchowe ofiary”⁷².

Koncepcja łączenia apostołstwa z kapłaństwem powszechnym była ideą, która miała swoje podłoże już w nauczaniu papieża Piusa XI. To on w encyklice *Ubi arcano Dei* podkreślał, iż chcąc ewangelizować świat, trzeba wsparcia ludzi świeckich, którzy mogą do tego świata dotrzeć i mogą go przemienić⁷³.

Analizując rozwijającą się teologię laikatu w okresie międzywojennym w Polsce, w kręgach Akcji Katolickiej dostrzegamy rozwój podmiotowości ludzi świeckich. Jak to określił dosadnie T. Romer, świeccy nie byli już „niemym tłumem, ale żywą częścią Kościoła. Mają w nim swoje miejsce i swój głos, w który hierarchia się wsłuchuje”⁷⁴. Z kolei takie ujęcie sta-

skim, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. B. Kumor, Warszawa–Poznań 1973, s. 7.

⁶⁷ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 130.

⁶⁸ Por. L. Ciardi, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1..., s. 64–72.

⁶⁹ Tamże, s. 2.

⁷⁰ Por. Pius XI, *Ubi arcano Dei...*, s. 170.

⁷¹ S. Bross, *Pius XI o Akcji Katolickiej...*, s. 10.

⁷² Por. T. Romer, *Prawne stanowisko i zadania katolików świeckich w Kościele*, [w:] *Posłamiectwo katolicyzmu polskiego w świetle uchwał I Synodu Plenarnego*, red. S. Bross, Poznań 1939, s. 233–234.

⁷³ Por. Pius XI, *Ubi arcano Dei...*, s. 162.

⁷⁴ T. Romer, *Prawne stanowisko i zadania katolików świeckich w Kościele...*, s. 235–237.